

امیر علی شیر نوایی نینگ لسان الطیر اثریده شیخ صنعان داستانیگه بیر قره‌ش

پوهاند سید نورالله امینیار^۱ و پوهندوی آغامحمد مرادی^۲

قیسقرتمه:

شیخ صنعان قصه‌سی عرفانی سلوک نینگ رمزی و الهی و انسانی عشق یوللری نینگ آستین اوستینلیگی و اوردن-نشیبلیگی نینگ تشقی بیر کورینیشی‌دیر. شیخ صنعان شریعت‌گه بويسونیب، زهد و تقوا بیلن اوره‌لیب قالگن عارف‌دیر. ۵۰ ییلدن آرتیق عمرینی عبادت و ریاضت بیلن اوتکزیب، اولوس آره‌سیده قدسیت و پاکلیک‌گه دانگی چیققن پیر، شریعت و طریقت مرشدی بولیب کیلگن عارف‌دیر. تاپیلمه‌لرده، شیخ صنعان قصه‌سی آستین-اوستینلیک‌لرگه تولیق‌دیر. حق بولی قوتقروچی یول‌دیر و دنیوی حرص و آز و هوس اوچون یولدن منحرف بولگن کیمسه‌لر نینگ ینه هدایت نوری کونگیل‌لریده تجلی ایتیپ اصلی مسیر و الهی عشق‌گه ایریشیشی ممکن‌لیگینی کورسته‌دی. عملی ساحه‌ده ایسه بو مسأله‌نی کورستماقچی بوله‌دی که محنتسیز و ایش قیلمسدن بیر نرسه‌گه ایریشیش ممکن ایمس، ایشله‌ماقلیق‌دن سونگ تیشله‌ماقلیق؛ یعنی مادی دنیاده هم و معنوی آچونده هم ریاضت چیکم‌سدن ایلگری مقصدگه بیتیش امک‌انیتدن بیراقلیگینی اورگته‌دی.

آچر سوزلر: الهی عشق، انسانی عشق، روحانی تحول، ریاضت، شیخ صنعان، عرفانی سلوک.

^۱، ^۲ اعضای کادر علمی دیپارتمنت زبان و ادبیات اوزبکی پوهنخی تعلیم و تربیه پوهنتون جوزجان.

ایمیل آدرس نویسنده مسئول: sn13aminvar@gmail.com

کیریش:

امیر علی شیر نوایی ۶۰ یاشیده قرربلیک چاغیده منطق الطیرگه اوخشش اثر یازیشنی آرزو قیلیب حرکت قیلدی. لسان الطیر تصوفی-فلسفی اثر دیر. لسان الطیر واقعی حیات مساله لرینی انعکاس بیریب، اجتماعی و تربیتی جهندن کوپ اهمیتلی دیر. لسان الطیرده گی ۶۳ حکایتدن ۱۲ ته سی شیخ فریدالدین عطار نینگ منطق الطیر اثریدن آیینگن، باشقه‌لری عظیم الشان قرآن، انبیالر، اولیالر و تورت بویوک خلیفه توغریسیده انیقلوچی سوز اینجولریدن عبارت دیر. شونده‌ی قیلیب شیخلر، واعظلر، عارفلر، ایریم تاریخی و افسانوی کریکترلر و سیمالرنی، رمز و کنایه‌لر، استعاره و اوخشتیشلر و ایریم مطایبه‌لر بیلن یاریتیب بیرگن.

شیخ صنعان شو چاغگچه هم تورلی محققلر دقتینی اوزیگه جلب ایتیپ کیلگن بو توغریده بیر-بیریگه اوخشش و نا اوخشش تورلی فکر و نظریه‌لر ترقلیب کیلگن؛ شو باعثدن نوایی نینگ لسان‌الطیر اثری یلغوزگینه ترجمه اثر بولمه‌ی بلکه؛ اوزیگه خاص خصوصیتیگه کوره کته تفاوتلرگه ایگه. علی شیر نوایی لسان الطیر اثری نینگ شیخ صنعان داستانی سونگیده اوز سیوگیسی توغریسیده هم سوزلب دیدی:

کیل نوایی سوزنی حالا ختم قیل

عشق ارا اظهار دعوا قیلماغیل

بیر نیچه کون عمردین تاپسم امان

شرح عشقیم نظم ایتیه‌ی بیر داستان

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۶)

شیخ صنعان، شیخ سمعان، شیخ سقا، ابن سقا، عبدالرزاق صنعانی ینه شو کبی بیر قنچه آتله بیلن شهرت قازانیب، شو چاغگچه هم دقیق صورته کیم لیگی انیقلمه گن کیمسه، عجایب، حیرتلی بیر-بیریگه جوده یقین و اوخشش بولگن قیزیق حکایتلر، روایتلر، قصه و داستانلر بیزگچه ییتیپ کیلگن. عطار اوزی نینگ اینگ معتبر اثری بولمیش منطق الطیرده اوشبو داستاننی کونگلچن بیان ایتیپ، یلغوزگینه داستان باشلنیشیده بیر مرته شیخ صنعان آتینی تیگه آله دی. شیخ صنعان آتی عطاردن ایلگری هیچ بیر منبع ده اوچره مه یدی.

شیخ صنعان قصه سی شو پیلله گچه بیر معماگه ایلنپ قالگن. اوشبو قصه نی بیر قنچه شاعرلر و یازوچیلر اوز اثرلریده تورلیچه انعکاس بیریب، اونینگ کیملیگی، عاشق لیگی، سیوگی و محبت یولیده همه نرسه دن حتی دینی دن هم واز کیچیشی توغریسیده ایریم فکرلر بیلدیرگنلر. روایت گه قره‌گنده، شیخ صنعان ۷۰۰ مریدلیک بیر بویوک سیما ایکن. بیر ترسا قیزگه عاشق بولیب، اسلامدن یوز اوگیریب، کلیسا گه یوزکیلتیرگن، اداغده ینه حقدن هدایت تاپیب، کلیسانی ترک ایتیپ توبه و استغفار قیلیب مسلمان بولگن. شونده‌ی قیلیب ابن جوزی (۵۱۰-۵۹۷)

«ذم الهوی» آتلی کتابیده قوییده گی حکایتنی روایت ایتهدی: «بیرکیشی اوچ یوز ییل دینگیز قیرغاغیده عبادت بیلن شغللنیل، کوندوز روزه توتیب کیچه لر اویومسدن تانگ آتر چاغی گچه تینگری عبادتیگه مصروف ایدی. کونلردن بیرکون کوزی بیر گوزهل قیزگه توشیب اونگه کونگل باغلب قالدی. اداغده قیلگن عبادتلرینی اونوتیب کافر بولدی، کیینچه لیک ینه تینگری عنایتی بیلن توبه سی قبول بولیب، اصلیکه قه یتدی.

تحقیق اهمیتی: شیخ صنعان داستانیگه اوخشش بیشینچی عصرده یازیلگن رونق المجالس آتلی اثردن عطار آسیغلنگن بولیشی ممکن. بو داستان مختلف جهتلردن اهمیتلی دیر، اینیقه س دنیوی عشق و الهی عشق نینگ بیر-بیری بیلن اوچره شووی و انسان نینگ روحانی تحولی و اوزگریشیدن عبارت. انه شو موضوع نینگ اهمیتی نقطه نظر، تحقیق ایشی نینگ معقولیتی انیقلمه دی.

تحقیق هدفلی: داستان نینگ اینگ مهم هدفلریدن بیری الهی عشق و دنیوی عشق تفاوتلرینی یاریتیش دیر. دنیوی عشق انسانی معنویت و حقیقت یوللریدن چیتلشتیریب نفسانی توزاقلرگه یولیتیریشی ممکن؛ بیراق الهی عشق هر دایم توغری یولگه باشقرووچی و ایگرلیکلردن قوتقیریب یاغدولیک تمان یوللاوچی دیر.

تحقیق روشی: اوشبو تحقیقه کتابخانه یوسینی یا شیوه سیدن آسیغلنیلگن، تورلی معتبر منبع لر کوز اونگیمیزده، موضوع گه تیگیشلی اعتبارلی نسخه لردن فایده لنیلگن

تحقیق سوراقلری:

- ۱- داستان نینگ اینگ مهم هدفلریدن بیری نیمه دیر؟
 - ۲- شیخ صنعان داستانی نیمه لر نی بیزگه اورگته دی؟
- قوییده اوچته داستان گه بیر قره ب اوته میز، کوره لیک که شیخ صنعان داستانی گه قنچه اوخشلیگی بار؛ بریسی بیر بولاق دن سوو ایچگن بولسه کیره ک.

راقداللیل داستانی: راقدا للیل آتلی بیر پارسا و زاهد کیشی بولیب اوتگن، که بیر ییل جهاد گه یعنی کافرلرگه قرشی اوروش گه کیتیب و ینه بیر ییل تینگری تعالی عبادتی بیلن شغلله نر ایدی. غزا یا جهاد گه کیتگن چاغی مسلمانلر یینگیلیب، او توتقونلیککه توشدی. اونی روم

پادشاهی که آلیب باردیلر. شاه دیدی: «دینینگ دن کیچ و مسیح دینی گه اوت، عکسینچه لیکده قتلینگ حکمی ایتکوم.» ایتدی: «نیمه حکمینگ بولسه دییه قال، قیلگوم؛ بیراق دینیمدن کیچم.» شاه کنیزلریدن اینگ گوزلینی کیلتیریب دیدی: «دینینگ دن کیچسنگ انه شو کنیزنی سینگه بیره من، کیچمه سنگ سینی اولدیریش گه بیروق بیره من.» راقداللیل قیزگه کوزی توشگج، کونگل بیریب، سیویشیب جان و دل بیلن مفتون بولیب قالدی. بیراق اونینگ وصالی اوچون بیر نیچه شرط نی بجریش حتمی ایدی، زنار باغلاش، دونغیز ایتینی ییب شراب ایچیش و صلیب گه سجده قیلش. بو ایسه برچه شرطلرنی اونینگ وصالیگه یتیش اوچون بجریش گه بیل باغله دی. قوییلگن شرطلرنی بیرمه-بیر بجریش گه تیارلندی. گوزلیککه دانگ چیرگن اینگ چیرایی کنیز گه ایریشیش شرطلردن ینه بیر یی یکی ییل خوکبانلیک قیلش ایدی. شونده ی قیلیب دشت و صحرا گه چیقیب خوکبانلیک قیلر ایدی. بیت الله شریف گه حج زیارتی اوچون کیته یاتگن حاجیلر اونینگ سیسینی ایشیتیب، باقسه لر کوزلری، زنار باغلب، صلیب بوینیده سالیب، دونغیز گله لرینی ایلگری سوریب یورگن بیر کیمسه گه توشتی؛ ایتدیلر: «سین کیم سن؟» دیدی: «مین سیزلرینگ اینگ پارسا و زاهدلرینگیز دیرمن، آتیم راقداللیل.» دیدیلر: «بو نی حال دیر، که بیز سینده کوره میز؟» دیدی: «تینگری تعالی تماندن مقدر بولگن.» دیدیلر: «اوشبو قیلیق و یوریشینگ دن کیچگیل و بیز بیلن یولداش بولگیل یورگیل حج گه باره یلیک.» دیدی: «سیز باره قالینگ، آسیغسیز قیغورمنگ، مین مسلمانلیک یولیده چیکن رنج و عذابلریمگه نادم من، باره قالینگ.» (عطار، ۱۳۳۹، ص. ۱۹۹).

سیمیز کینت یا سمرقند خانقاهی نینگ ولی سی گه تیگیشلی داستان:

سیمیزکینت یا سمرقند خانقاهی دن ایکی ولی توریب حج نیتیده بیر شهردن باشقه شهرگه کینتمه-کینت یول یوریب روم شهری گچه باردیلر. اولرینگ خدمتچیسی و یولداشی علی قرآن خوان آتلی بیر کیشی ساووق لیک سببلی الاو کیلتیریش اوچون بیر ترسا اویی گه باریب بیر پرچه الاو تیله دی.

اوییدن بیر قیز باش چیقردی گوزل و آی اونینگ جمالیدن منفعل، الاو کیلتیریب اونگه تاپشیردی. علی قرآن خوان نینگ کوزی اونگه توشدی بوتونلی ایس و هوشی زایل بولیب، اونینگ حسن و چیرایی گه عاشق بولدی. الاونی یولداشلی آلدیگه آلیب کیلدی. ینه باشقه کون یولداشلی ایتدیلر، «کیته میز.» دیدی: «سیز بارینگ، مین کیلگونچه شهر چیتیده بیر ایکی کون تورینگ، کیینچه لیک بیرگه لیکده کیته میز، بولمسه سیز بارینگ، مینگه بو بیرده بیر ایش تاپیلیب قالگن.» اولر یول باشلب کیتدیلر، او ترسا اویی تمان کیلیب ایشیکنی قافتی، ترسا چیقیب دیدی: «نیمه دیسن؟» دیدی: «بو اویده بیر قیز بار، که مینینگ یوره گیمنی آلیب ایس-هوشیمنی زایل ایتگن، اونی مینگه بیریشینگ ممکن می؟» دیدی: «مین مسلمان گه قیز

بیرمسمن.» علی ایتدی: «مین اونگه سیوگی بیرگنمن، سیندن اونی تیلب آلیشیم ممکن می؟» ترسا دیدی: «شونده ی بولسه دینینگ دن واز کیچ، کیین قیزیمنی سینگه بیره یین.» اونی اویی گه آلیب باریب، صلیب نی اونگیده قویب، ایکی قدح شراب کیلتیریپ، قیزی هم اونینگ یانیده قویدی. علی قیزگه تیلموریب قرر و شراب گه قرر، علی قول اوزاتیپ، زنار باغلب، صلیب گه ایسه سجده قیلدی. زمان اوتیشی بیلن یولداشلی حج دن قه یتیب کیلیب اونی قیدیردیلر. شهر اولوسی ایتدیلر، فلان صحراده، یولداشلی قیدیریپ باردیلر، کوزی یولداشلیگه توشگج ییغلب بتخانه تمان قاچتی، یولداشلی اونی بو حالده کوریب دیدیلر: «یا علی! بو نی خالدیر، که سینی بوتونله ی اوزگرتیرگن؟» دیدی: «تینگری تعالی حکمی شونده ی بولیب دیر.» دیدیلر: «کیل مسلمانلر تمان باره یلیک.» دیدی: «سبز بارینگ، مین مسلمانلیک یولیده قنچه قیغوریپ، رنج و عذاب تارتگنمن.» دیدیلر: «یا علی بوتون قرآن دن بیرار نرسه یادینگده بارمی؟» دیدی: «بریسینی ایسیم دن چیقرب من، یلغوزگینه بیر کیچیک آیت ایسیمده بار...» (عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۰۱).

بلخ موذنی نینگ داستان: سیمیزکینت یا سمرقندلیک بیر عالم بلخ موذنی توغریسیده دیدی: بلخ شهریده صالح آتلی بیر کیشی یشر ایدی. بیر کون مسجد مناره سیگه چیقیب نماز اذانینی ایتیر چاغی، کوزی بیر گبر اویی ده گی گونش ینگلیغ حور لقا قیزگه توشیب قالدی. مناره دن توشگج نماز اوقیمسدن، گبر دق الباب قیلدی. گبر چیقیب دیدی: «یا بوصالح! نیمه ایش اوچون کیلدینگ؟» دیدی: «قیزینگی مینگه بیر دیب کیلدیم.» گبر دیدی: «بیز مسلمان گه قیز بیرمسمیز» کوپ سوزلشودن سونگ دیدی: «قیزیمنی آماقچی بولسنگ، دینینگ دن کیچ.» موذن ایتی: «قیزینگی مینگه بیرسنگ نیمه بویروغینگ بولسه بجره من.» دیدی: «زنار باغله، شراب ایچ، دونغیز ایتینی ییگین و صلیب گه سجده قیل.» قویلگن شرطلرینگ بریسینی بجردی و قیز گه کوزی توشیب، قیز جلوه قیلیب اولتیرگن تخت گه یوگیریپ بارگچ تخت دن ییقیلیب گردنی سیندی. گبر متحیر بولیب، قورقدی و اورنیدن توریب، بیر پرچه کیگیز گه اوره ب بیرتمانگه تشله دی. آره دن بیر ایکی کون اونگندن کیین اولوس ضرورت اساسیده اونی قیدیریپ چیقیدیلر، کوردیلر که بو حالده توشگن، گبر دیدی: «کوره سیز که اونگه شونده ی حالت یوز بیریتی.»

باشقه بیر روایتده: «بیر نیچه ییل اذان ایتیپ یورگن موذن، بیر کون مناره اوستیدن کوزی بیر ترسا قیز گه توشیب، کونگل بیریب مناره دن توشیب اونینگ اویی تمان باریب دق الباب قیلدی و اوز کونگل سیسینی اونگه ایتیپ بیردی.» ترسا قیز دیدی: «سوزینگ توغری بولیب مینینگ عشقیم گه صادق بولسنگ، شرطلریمنی بجرگیل» موذن ترسالیک زانری باغلب، شراب ایچیب، مست بولیب خاتین تمان یوگردی، موذن اونی ایزلب تام اوستیگه چیقدی، تام دن ییقیلیب ترسالیگده اولیب کیتدی. (عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۰۲).

ینه باشقه بیر روایتده: عبدالملک مروان زمانیده بغداد ده صالح آتلی بیر موذن یشر ایکن،

قیرق ییل مودن لیک قیلیب، کوندوز روزه توتیب کیچه لر تسبیح و تهلیل ده اوتکرز ایدی. پیشین نمازی پیتیده مناره اوستی گه چیقیب اذان ایتر چاغی حی علی الفلاح دیگینچه بیر حورلقا ترسا قیزگه کوزی توشیب قالدی. تیلبه لر دیک ایسیق هواده ترسا قیزنینگ اویی گه باریب دق الباب قیلدی، قیز چیقیب دیدی: "کیم سن؟" ایتدی: «مین صالح مودن من.» ایشیک نی آچتی و قیز نینگ ایاغی آستیده ییقیلدی. قیز دیدی: «سینینگ اوشبو مسلمانلیگینگ و دیندارلیگینگ نیمه بولدی، تانگ آتر چاغلری اویقودن توریشینگ و امانتدارلیگینگ قنی؟» دیدی: «ای قیز! سینینگ مهرینگ و سیودیگینگ مینینگ کونگلیمده شونده ی اورینلشگن، که اوشبو اوگیتلرینگ باشقه آسیغسیز دیر، مینینگ عشقیم گه بویین ایگمه سنگ، سینی اولدیره من بولمسه اوزیمنی اولدیره من.» قیز یومشه ییب دیدی: «سین چیدملی بول، زنا سینینگ دینینگده هم حرام و مینینگ دینیمده هم حرام دیر. چیده سنگ آتم کیلیب مینی سینگه بیره دی؛ لیکن دینینگ نی اوزگرتیریب مینینگ دینیمنی قبول ایگه یسن.» دیدی: «بویروق سینینگ بویروقینگ!» دیدی: «محمد دینی دن و اسلام دن بیزار سنی؟» دیدی: «بیزارمن.» دیدی: «ترسا دینی گه کیردینگمی؟» دیدی: «کیردیم.» دیدی: «اوشبو گپلرینگنی مینینگ و صالحیم اوچون و مشکلینگ بیچیلیشی اوچون دیدینگ، کین ینه اوز دینینگه کیریشینگ ممکن؟!» دیدی: «یوق، چین یورکدن سینینگ دینینگه اوتدیم و اسلام دن کیچدیم.» دیدی: «بو سوزلرینگ توغری بولسه، آل شراب ایچ و دونغیز ایتینی ییگیل.» شراب و دونغیز ایتینی کیلتیردیلر و مودن شراب ایچیب دونغیز ایتینی هم ییدی و مست بولیب قیز تمانگه یوگیردی، قیز ایشیک تمانگه قاچتی و ایشیکنی بیر کیتیپ زنجیر بیلن باغلب دیدی: «آتم کیلگونچه تاقچه ده اولتور، آتم کیلیب مینی سینگه نکاح قیلیب تاپشیر.» مودن تاقچه ده اولتوریب قیز تورگن تام گه تیلموریب باقر ایدی، تیلبه لیک و مست لیک سبلی تاقچه دن ییقیلیب گردنی سندی و جان بیردی. شونده ی قیلیب هم ترسالیکده و هم مستلیکده ایمانسیز عالمدن اوتدی. اولوس مسجد ده اونینگ کیلیشین کیتیپ توریدیلر و او دین سیزلیک و ایمانسیزلیکده ترسا قیز وصلتی اوچون گردنی سینیب جهاندن کوز یومدی.

قیز کیلیب مودن نی کیگیز گه اوره ب بیرچیتده قویدی؛ آته سی کیلدی و قیز قصه نی اونگه ایتیپ بیردی، ترسا بو خبردن خوش بولیب کیگیزگه اورلگن مودن جسدینی کته تورت یوللیکده قویدی. تانگ آتر چاغی خلیفه وزیری یولدن اوتگینچه کوزی توشیب سوره دی: «بوکیمدیر؟» دیدیلر: «صالح مودن، اولیدیر.» دیدی: «کوتاریب ایلتیب جنازه سینی اوقیب کومینگلر.» یوز کیشی گه یقین مسلمانلر ییغیلیب اونی اورنیدن کوتاره آله دیلر.

توستدن ایکی ترسا کیشی او ییردن اوتر ایدی، مسلمانلر اولردن کومک تیله دیلر اولر کیلیب کوتاردیلر و دیدیلر: «بیز شو چاغ گچه اونی کلیساده کورگن ایمسمیز. شونده ی قیلیب

سودیره تیب-سودیره تیب بیر پیرگه تشله دیلر، مسلمانلرگه معلوم بولدی که او ترسالر دینی گه کیریب، ترسا قیز یولیده دینینی، ایمانینی و اوز شیرین جانینی قولدن بیریب، مستلیکده ایمانسیز دنیا دن کیتگن.» (عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۰۴).

انه شو اوچ حکایت بیشینچی عصرده نیشاپورده یازیلگن منتخب رونق المجالس آتلی کتاب دن آلینگن و عطار ایسه باشقه بیر قنچه داستانلرینی هم انه شو منبع دن آلگن بولسه کیره ک. اوشبو داستانلرده، کورینیشیچه شیخ صنعان داستانی بیلن قوییده گیچه اوخشلیکلر بار:

الف) انه شو داستانلرده، اسلام دینی نینگ زاهدی و پارسا کیشی سی بیر ترسا قیزگه کونگل بیریب اوز دینی دن کیچیپ ترسا دینی گه اوته دی.

ب) داستانلرده شیخ صنعان قیلگن برچه قلیقلر و ایشلرنی بیرین-کیتین بجریلگنینی کوره میز - شراب ایچیش، صلیب گه سجده قلیش، زنار باغلاش، دونغیز ایتینی یش، معشوق و صالی گه ایریشیش اوچون معین پیت ده خوکبانلیک قلیش، قرآن نی ایسدن چیقیش.

ج) داستانلرده اسلام دن چیقیب مسیحیت گه اوتیش نینگ بیرینچی عاملی الهی مقدرات حسابلنپ کیلگن.

شیخ صنعان داستانی نینگ اهمیتی شیخ صنعان آتیده ایمس؛ بلکه قصه و داستان نینگ توزیلیشی و حادثه لر چیقیب کیلیشیده دیر. عطاردن ایلگری هم انه شونگه اوخشش داستانلر تورلی شکلر بیلن کیلیب چیقن. عطاردن کیینگیلر صنعان سوزینی عبدالرزاق صنعانی دن مقصد دیب اویله گنلر و سیکیزینچی عصردن کیین صنعان سوزی یانیده عبدالرزاق نی هم قوشیب کیلگنلر.

شیخ صنعان داستانی نینگ ترکیبی توزیلیشی بیرقنچه مثلر و حکایتلردن تشکیل تاپگن. خلق ذهنیتی ده تورلی-تورلی شایعه لر اونینگ تاریخی هویتی و کیملیگی توغریسیده یایره لیب کیتگن، حتی ایریم یورتلرده اونینگ آتی ده مزارلر موجود بولگن، جمله دن تفلیس ده، که اونینگ یشاوچیلری عصرلر بویی مسلمانلر و مسیحیلردن ترکیب تاپگن. شیرازلیک میرزا ابوالحسن خان اوزی نینگ دلیل السفرا آتلی سفرنامه سیده روسیه و اونینگ سلطه سیده قرار تاپگن ناحیه لردن کوریب چیقیش لرینی یازگن، تفلیس توغریسیده معلومات بیریب دیدی: "بیر قنچه کلیسا، مسجد و سیر قیلووچی یورتلر بار... او بیرده ارمنی، گرجی، اوروس و بیر آز مسلمانلر هم یشه یدیلر... هوا اوزگریشی و اولوس سیر و سیاحت قلیش لری اوچون قلعه دن تشقریده کوپینچه سیاحتلی یورتلر قورگنلر، تفلیس ده تاغ بیلیده قورغان یا قلعه اوتروسیده بیر بقعه قوریب قویگنلر، که شیخ صنعان قبری یا کومیلگن محلی دیدیلر." (عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۰۸).

قیزیغی شونده که تفلیس ده اسلام و مسیحیت نینگ تلاقی نقطه سیده شیخ صنعان افسانه سی شونچه لیک یایره لیب کیتیپ دیر، که اونینگ آتی گه بیر مزار قوریلگن.

شیخ صنعان عارف لیک یول-یوریغی و یوسینیده بیراق شریعت و طریقت یوللاوچیلیگیده ایلغار متصوف و عارف بولیب ییتیشگن اسلامی بیلیملر مدرسی صفتیده تصویرلنگن.

شیخ فریدالدین عطار اوزی نینگ منطق الطیر اثریده شیخ صنعان توغریسیده دیدی:

شیخ صنعان پیر عهد خویش بود در کمال از هرچه گویم بیش بود
(عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۸۶).

شیخ بود او در حرم پنجاه سال	با مرید چارصد صاحب کمال
هم عمل هم علم باهم یار داشت	هم عیان هم کشف هم اسرار داشت
پیشوایانی که در پیش آمدند	پیش او از خویش بی خویش آمدند
خلق را فی الجمله در شادی و غم	مقتدایمی بود در عالم علم
کز حرم در رومش افتادی مقام	سجده می کردی بتی را بر دوام
چون بدید این خواب بیدار جهان	گفت: «دردا وا دریغا این زمان...»
من ندانم تا ازین غم جان برم	ترک جان گفتم، اگر ایمان برم.

(عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۸۶)

آخر از ناگاه پیر اوستاد	با مریدان گفت: «کارم اوفتاد
می‌باید رفت سوی روم زود	تا شود تعبیر این معلوم زود.»
چارصد مرد مرید معتبر	پس روی کردند با او در سفر
می‌شدند از کعبه تا اقصادی روم	طوف می‌کردند سر تا پای روم
از قضا را بود عالی منظری	بر سر منظر نشسته دختری

(عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۸۶).

دختر ترسا چو برقع برگرفت	بند بند شیخ آتش در گرفت
عشق دختر کرد غارت جان او	کفر ریخت از زلف بر ایمان او
شیخ ایمان داد و ترسایی خرید	عافیت بفروخت رسوایی خرید

(عطار، ۱۳۳۹، ص. ۲۸۷)

انسانیت تاریخیده شریعت و طریقت یوللاوچیلری بولیب کیلگن کیمسه لرنینگ هم ایریم لری اوز یوللریدن آزیب و منحرف بولیب کیتیشلری آز بولمه گن؛ شیخ صنعان داستانی هم عین شونده ی توغری یولیدن یوز اوگیریب آغیر و مشقتلی یوللرنی باسیب اوتیب، هدایت نوری یورگی گه پارله گینچه ایگریلیک و آزوغللیک دینگیزیگه چومیلیب، لایقه لرگه باتیب قالگنی دن گواهللیک بیره دی.

شیخ صنعان کامل انسان بیلگیسی بولیب، ییلر بویی حق یولیده ریاضت چیکیب عبادت قیلگن، بیراق دنیوی عشق اوچون حق یولیدن آزیب، یوز اوگیره دی و منحرف بوله دی، بو انحراف

شونچه لیک کوچلی دیر که حتی یوکسک چوققی گه ایریشگن عارفنی هم اصلی یولیدن آزدیریب ایگریلیک تمان اونده یدی. ترسا قیزگه عاشق لیک، دنیوی و نفسانی عشق تمثالی دیر. یعنی اعلی علیین دن اسفل السافلین گه چوکتیره دی. اوشبو عشق شیخ نی الهی عشق دن منحرف ایتیپ دنیوی عشق تمان اونده یدی.

کونگلی غیب اسراریدین آگاه ایدی	شیخ صنعان واصل درگاه ایدی
کعبه ده شیخ المشایخ ایردی اول	خلق ارشادیغه راسخ ایردی اول

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۵)

هر دعا کیم قیلسه بیر غمگین اوچون	قول آچیب خیل ملک آمین اوچون
تورت یوز آلیده اصحاب و میرید	هر بیر انداق کیم جنید و بایزید
چرخ اعلی غه شکوهیدین شکست	عرش اعظم همتی آلینده پست
دود آفت دین قارارسه عالمی	یاروبان بیتکاج دعاسیدین دمی
کیم که بولسا بیر بلاغسه مبتلا	اول دعا قیلغاج بولور دفع بلا

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۶)

کیچه لر تورلی توشلریده، مکرر روم اولکه سیده گی بیر دیرده گی گوزل قیز نی کوریب، مست ولا یعقل بولیب، تورت یوز مریدی بیلن حرم شریف نی طواف ایتیش دن سونگ روم کشوری ساری عزم جزم ایل، دیر ایدی.

کیمسه گا ماوا حرم دور یا کنشت	کورمای اولماس اولچه بولمیش سرنوشت
باتراق اول کشورگا عزم ایتماک کیراک	هر قیان تارتار قضا کیتماک کیراک
چون که بولسه بیزگا اول ماوا نصیب	باشیمیزغه هرنی کیسه یا نصیب
قیلیدی چون مینگ حزن ایلا طوف حرم	روم اقلیمی ساری قویدی قدم

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۷)

تاپتیلار اصحاب چون آگاهلیغ	اول سفردا قیلدار همراهلیغ
یولنی قطع ایلار ایدی پیر طریق	تورت یوز اهل طریق ایردی رفیق
تاقدم قویدیلار اول کشورغه تیز	شیخ کونلی دا ولی یوز رستخیز

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۸)

هر نفس بیر بقعه نی ایلار دا سیر	مرئی اولدی ناگهان بیر طرفه دیر
دیر مونداق کورمابین تا قیلدی سیر	کفر و ایمان اهلی غه بو ایسکی دیر
شیخ جسمی دین باریب اول بیردا تاب	کونگلینی بی طاقت ایلاب اضطراب
ضعف مستولی بولوب هر دم انگا	جلوه ایلاب اوزگا بیر عالم انگا

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۰)

روم کشوری گه یتیب بارگن دن کین، ترسا قیزنی سوراغلب قصر اوزره بیر حورلقا پری
دیک گوزل قیزنینک عالم آرا کورک و جمالیگه کوزی توشیب، شعله دریاسیگه جانی غرق بولیب،
کونگلی گه اوت توشیب، عشق دینگیزیگه چومیلیب قالدی.

بیر طرف توشنی کوزی بی اختیار ناظر ایردی هر طرف آشفته وار
(نواپی، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۰)

حور صورتلیغ پریزادی عجب گل جبین لیغ سرو آزادی عجب
صورتیدین منفعل حور و پری طلعتی دین آفتاب خاوری
یوزی نور افشان ساچی ظلمت فشان نور و ظلمت کفر و ایماندین نشان
(نواپی، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۱)

کوز بیله لعلی عجب صنعت توزوب هر نیچه اول اولتوروب بو تیرگوزوب
جسم و گلگون کونلاکی گل اوزره گل کورماکیدین تاب سیز یوزمینک کونگول
(نواپی، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۲)

حسن و لطفی جان ارا بیر توتقودیک بیر ایاق سو بیرله بلکیم یوتقودیک
قصر اوزه بو شکل ایله ترسا قیزی بل قویاش ایوانیده عیسی قیزی
شیخ کونگلی گا چاقیلغاچ اوپله برق شعله دریاسیغه جانی بولدی غرق
(نواپی، ۱۳۹۲، ص. ۱۲۳)

چون مریدانش چنین دیدند راز جمله دانستند کافتادست کار
پند دادندش بسی سودی نبود بودنی چون بود بهبودی نبود
(نواپی، ۱۳۹۲، ص. ۲۸۸)

قیز شیخ نینگ بو حالتینی کورگج، اونگه باقیب دیدی: «مینینگ وصلیمنی تمنا ایله سنگ،
تورت شرطیم نی بجریش گه بیل باغلاش کیره ک، بیرینچیدن شراب ایچیش، ایکینچیدن زنار
باغلاش، اوچینچیدن مصحف کویدیریش، تورتنچیدن بت پرستلیک اختیار ایتیش دیر. انه شو
ایتیب اوتیلگن تورت ایش عشق نینگ شکرانه سی بولیب، ینه ایکی ایش جرمانه اوچون بجریلیشی
ضرور، بیری بیر ییل خوکبانلیغ قیلیش، ایکینچسی آتگاه گه اوت یاقیش. مینینگ عشقیم نی
دعوا قیلیش اوچون یوقاریده ذکر ایتیلگن شرطلرنی بجریش کیره ک، عکسینچه ایرته نی کیچ
قیلمسدن کیلگن یولینگدن ینه قه یتیب کیت! دیب، شیخ گه جواب قه یتردی.»

شوخی سرکش دیدی ای جاهل سرشت راضی اولسانگ هر نی اولسا سرنوشت
(نواپی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۱)

کیم مینینگ وصلیم تمنا ایلامیش اختیار ایتماک کیراکتور تورت ایش
می ایچیب زنار دور بولغانده مست کویدوروب مصحف بولماق بت پرست

عشق‌نینگ بوتورت ایرور شکرانه‌سی	یانه ایکی ایش ایرور جرمانه سی
کیم ایرور بوتورت تکبیر فنا	اول ایکی بوتورت افناسی یانا
خو کبانلیغ کیلدی بیر ییل یانه سی	بولماق آتشگاه اوتی دیوانه سی
شیخ اگر بودیر ارا عاشق ایسه	عشق نینگ دعوی سیدا صادق ایسه
بوایدی شکرانه هم جرمانه هم	کوپ بلا لار بار موندین یانه هم
گر مینینگ ولیم سینگا مطلوب ایرور	همنشین بولماغلیغیم مرغوب ایرور

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۲)

بو دیگانلارنی قبول ایتماک کیراک	وصل کویدیا نزول ایتماک کیراک
گر حریف ایرماس سین اوشبو ایشگا هیچ	یولغه عزم ایت ایرته کوننی قیلما کیچ

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۱)

شیخ قیزگه قره تیب دیدی:

دیدی شیخ ای خسته جانیم آفتی	اورتاگان کونگلومنی عشقینگ حرقتی
مین غریب و عاشق و دیوانه من	هوش و عقل و صبر دین بیگانه من
نی که امر ایتسه پری رخساره یار	عاشق دیوانه غه نی اختیار
هرنی مطلوب اولسه عاشق دین بولور	قیلماسام تیغ جفا بوینومغه اور

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۲)

شیخ صنعان دنیوی عشق کوزگوسی بولمیش روم مملکتی گه سفر قیلیش نی توش کوره دی. توشینی الهی الهام و بیلگی بیلیب مریدلری بیلن روم تمان جونه یدی. او بیرده مسیحی قیزگه دوچ کیلیب اونی سیویب قاله دی. ترسا قیز نینگ عشقی شونچه لیک کوچلی تاثیر تشله یدی که اونینگ دینی و ایمانی زایل ایتیپ، نصارا دینی گه اوتسه. دیندارلیک، تقوا و زاهدلیک تمثالی بولگن شیخ بو برچه فضیلتلر تیسکریسی بولمیش شراب، بت، زنا رگه یوز کیلتیریپ، مصحف کویدیریپ، خوک باقیپ، آتشگاه گه اوت یاقیپ، ترسا قیز عشقیده دین و ایمانیدن کیچیش گه بويسونه دی. دیر ایچینی فردوس آیین قیلیپ، توره بلند تخت قویپ حدسیز بیزب شوخ ترسا او تخت گه چیقپ حسینی کورستدی، شیخ محو جمالی بولپ قالدی. شراب و مصحف حاضر قیلدیلر شونچه کوپ ایچدی که قول و ایاغین حس سیز بولپ، قیلگن ایشین بیلمه دی.

توردا تختی اوردیلار گردون اساس	زینت و زیب آندا بی حد و قیاس
--------------------------------	------------------------------

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۲)

شوخ ترسا چیققی آندا ذوقناک	شیخ آنی کورگاج بولوب هر دم هلاک
شعله کیلتوردیلار آتشگاه دین	مصحف ایستاب مرشد آگاه دین
چون مهیا بولدی زنا ر و صلیب	قوپتی یوز افسون بیله اول دلفریب

تختی دین توشی تومن مینگ ناز ایله کیلیدی شیخ آلیغه یوز اعزاز ایله
(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۳)

کام و ناکام آلدی شیخ عشق باز می نی کیم توتیمیش ایدی اول دلنواز
(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۴)

بیر شرط ادا بولیب کیین عریان قیلیب می حوضی گه غسل بیردیلر، کیین زنار بیل گه
باغلب کفر خلعتینی کیدیریب، بت گه سجده قیلدیریب، مصحف نی هم کویدیریب، تورت شرط
نی بجردی (شراب ایچیش، زنار باغلب، بت گه سجده قیلیش و مصحف نی کویدیریش) باشقه بیر
بیبل تمام کیچه آتشفگاه ده اوت یاقیش و کوندوز خوکبانلیق قیلیش (جرمانه عشق یا عشق جرمانه
سی). شونده ی قیلیب شیخ بوتونله ی اوزگریب، حق یولیدن قه یتیب، دینی و ایمانی ترسا قیز
یولیده، فدا قیلدی. نوایی دیدی:

نوایی مست بت قه سجده قیلسه نی عجب، ای شیخ
که چون دیر ایچره کیردی عقل اوچتی باشیدن، دین هم
(نوایی، ۱۳۹۶، ص. ۴۷۹)

چون مین اولدوم کافر عشق ای مسلمانلر دینگیز
کیم نی چاره بولغی ایمدی بت بیله زنار دین
(نوایی، ۱۳۹۶، ص. ۴۴۱)

اوقلر اوردی زهد و تقوا جانیه اوسروک کوزونگ
کیم ینه بولمس کیشی غه پارسا لیق آرزو
(نوایی، ۱۳۹۶، ص. ۵۱۸)

مولانا جلال الدین محمد بلخی دیدی:
کیست که مست تو نیست؟ عشوه پرست تو نیست؟
مهـرۀ دست تو نیست؟ دست کرم بر فشان
(مولوی، ۱۳۸۲، ص. ۸۲۷)

حافظ شیرازی دیدی:
گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن شیخ صنعان خرقة رهن خانه خمار داشت
(حافظ، ۱۳۹۲، ص. ۴۴)

شو کبی، سعدی شیرازی دیدی:
مست می عشق را، عیب مکن، سعدیا
مست بیفتی تو نیز، گر هم از این می چشی
(سعدی، ۱۳۸۸، ص. ۷۸۹)

شیخ نینگ قدیمی بیر مریدی بار ایدی، کعبه شریف زیارتی گه کیلیب، سونگره شیخ خانقاه سیگه کیریب کورسه که خانقاه خراب و پیری یوق و ۴۰۰ مریدی هم یوق، تفتیش ایلب شیخ سرگذشتیدن واقف بولیب، باشقه مریدلر بیلن بیرگه لیگیده روم ملکیکه قره ب یول باشله دی. روم گه ییتیپ بارگن جماعت شیخ لرینی خوکبانلیک و میگسارلیکده کوریب، چین یورکدن تینگری گه مناجات و دعا ایلب، شیخ نینگ بو حالتدن قوتقریشنی التجا قیلیب یالباردیلر. مرید لرنینگ یالباریب قرآن تلاوت ایتیپ، نماز و نیازی، پیرلری نینگ گمراهلیک دن قوتیلیب یاغدولیک تمان باشقریلیشی گه سبب بولیب قالدی:

قرآن که ایرور مژده جانی اوقومـــــاق یوق یوق که حیات جاویدانی اوقوماق
بیل کونگلونگ گه ایسته سنگ شفانی اوقوماق کیم کیلدی کونگل شفاسی آنی اوقوماق
(نویایی، ۱۳۹۰، ص. ۴۶)

شیخ نینگ مخلص شاگردلریدن بیرری نینگ تینگری دعاسینی مستجاب ایلب، کیچه حضرت نبی الثقلین محمد (ص) نی توشیده کوردی. اولردن بیرری سالک صادق ایدی. پیغمبر (ص) اونگه ارشاد ایتیپ بویوردیلر:

آنچه ظاهر ایلادینگ عجز و نیاز کیم ترحم بیرله حی کارساز
ایلادی عجز و نیازینگی قبول ناله و سوز و گدازینگی قبول
حق نجات ایتی کرامت شاد بول شکر ایلاب قیغودین آزاد بول
چون سنگا یوزلاندی کوپ رنج و تعب حق بولطف ایلارگا سین بولدونگ سبب
شرح قیلدی چون رسول الله بو راز شادلیغ اشکین توکوب صاحب نیاز
(نویایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۷)

پیغمبر (ص) بیرگن سیوینچلی خبردن کیین برچه یارلری بیلن شیخ تمان عزیمت ایله دی.
قطع ایلاب گه نشیب و گه فراز اول مکان غه چه شیخ عشق باز
شیخ قه هم دفع اولوب گمراهلیغ بیتمیش ایردی غیب دین آگاهلیغ
دیدیلار کای مرشد صاحب وصول مژده کیم بولدی مددگارینگ رسول
(نویایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۹)

شیخ نینگ وضعیتی بوتونلی اوزگریب تینگری دریای رحمتیگه چومیلدی و سالککه قره ب:
دیدای ای فرخنده فرزندیم مینینگ رشته جانیم غه پیوندیم مینینگ
صدق ارا حالینگی تغییر ایتما دینگ یارلیق بابیندا تقصیر ایتما دینگ
(نویایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۹)

برچه مخلوقات نینگ یره تووچیسی الله تبارک و تعالی دیر. بریسی ینه اونگه قه یتیب باره دی. یره تیگلنلر نینگ آره سیده اینگ افضلای انساندیر. (شرعی جوزجانی، ۲۰۱۲، ص. ۱۵۸)

اونینگ چوقور یوره گی بیلن تینگری گه یالباریشی البته که اورینسیز قالمس. شیخ یارلری بیلن کعبه شریف زیارتی گه غسل قلیب کیلدی و بو ترسا قیزگه هم الهام بولدی، که شیخ سینگه مهمان ایدی نیمه لر سین اونگه قیلمه دینگ، توبه قلیب مسلمان بولغیل.

بات ییتی بولغیل مشرف دینی غه عذرونک ایتی کیر اونینگ آیینی غه

اویقو دین اویغاندی چون ترسا قیزی بولماق ایستب شیخ یاغی نینگ ایزی

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۱)

قیز اویقودن اویغانیب برچه قیلگن ایشلری ایسیگه کیلیب، شیخ نی ایزلب کعبه شریف تمان عزمینی جزم ایل، آه اوروب یولگه توشدی کوزلری نینگ یاشلرینی یولدوزلر کبی آقیزب دشت و صحرالرنی گیزب یولگه توشیب، نهایت سیز اوزاق وادی لرده ضعف و ناتوانلیک و چیدمسیزلیک بیلن، تینگری گه یالباریب ایتدی:

دیدای یارب عاجز و سرگشته مین کوز و کونگلوم قانیغه آغشته مین

عاجز و بیچاره دورمین رحم قیل بیکس و آواره دورمین رحم قیل

گرچه جز جرم و گناهیم یوق مینینگ سیندین اوزگا هم پناهیم یوق مینینگ

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۲)

قیز اوزی نینگ یلغوز و بیکس لیگی و بیچاره لیگیگه ییغله دی و ضعف سبیلی ییقیلیب بیر اوزره پست بولیب قالدی و هوشی ایسه زایل بولدی. قیز نینگ توپراق اوزره خوار و زار و هوش سیز بولیب باتیشی، شیخ گه کشف الحال بولدی. شیخ قیزنی ایستریب یول باشل، قیزنینگ بیرگه ییقیلیب هوش سیزلیکده باتیشینی کوریب، اونینگ حالتی گه باقیب اوزینی اسره آلمسدن ییقیلیب باشینی قوینیده آلیب کوز یاشینی آقیزه باشله دی. شیخ نینگ کوز یاشی قیزنینگ یوزیگه آقیب توشگج، ناگهان کوزینی آچیب باقسه یاشی شیخ نینگ قوینیده، شو حالتده حسرت یاشی رخساری گه تامه باشله دی و شیخ گه قره ب ایتدهدی:

دیدای ای تقوا شعاریدین پناه قایسی تیل بیرله بولایین عذرخواه

گرچه جرموم حد و پایاندین فزون لطف و احسانینگ سینینگ آندین فزون

بی ادبیلار که قیلدیم بیلیمیشام عفونگ آلیدا سیه رو کیلمیشام

(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۳)

شونینگدیک قیز قیلگن فعل-اطواری دن ندامت اظهار ایتی، شیخ گه اسلام دینی گه مشرف بولیش ایسته گینی بیلدیریب، ایمان کیلتیریب، جاننی جان آفرین گه تاپشیردی؛ اولوغ نوایی اوشبو داستانی قوینیده گیچه یکونله دیدی:

دیدای قیلدیم هرزه گفتاریمنی بس عرض قیل ایمان که قالمیش بیر نفس

شیخ اشک ایلاب روان رخساریغه عرض ایمان ایتی ترسا یاریغه

آشنایلیغ تاپقاچ ایمان دین نهان آه اوروب شیخ آلیدا تاپشوردی جان
سالدی دین اهلی ارا غوغا ینه چیکتی لار فریاد وایلا ینه
(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۴)

شو حقدده اقبال لاهوری دیدی:

گردش تقدیر مرگ وزنده گیست کس نداند گردش تقدیر چیست
(لاهوری، ۱۳۸۴، ص. ۳۶۶)

صد جهان پیدا درین نیلی فضاست هرجهان را اولیا وانبیاست
هر کجا هنگامه ی عالم بود رحمۃ اللعالمینی هم بود
(لاهوری، ۱۳۸۴، ص. ۳۶۹)

علی شیر نوایی داستانی نینگ حسن ختامیده، شیخ نینگ قیزگه صادقانه عاشقلیگی و قیز ایمان کیلتیریپ، سونگره جانی جان آفرین گه تاپشیریشی و اونی اهل ایمان گورستانیکه کومیب، کعبه دن دیرساری یوزلنگن شیخ ینه دیردن کعبه تمان کیلیشی، تینگری تعالی گه قیلیمیش لریدن ندامت و عذرخواهلیک ایتیشی و جانی تینگریگه تاپشیریب یار وصالیکه یتیشینی قوییده گیچه یاریتیب بیره دی:

شیخ قه القصه چون یتتی فراغ دیر ایشیدین کعبه غه ایلاب یراغ
یارنی دفن ایتی عشق ایوانیده دین وایمان اهلی گورستانیده
کعبه دین انداق که قیلدی عزم دیر دیر دین هم کعبه غه کورگوزدی سیر
(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۶)

تینگری گه عرض ایتی عذر ماضی تا آنی هم یاریغه قوشتی قضا
(نوایی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۷)

توبه و یالباریش، داستان نینگ اصلی مضمونلریدن بیر دیر. شیخ صنعان گمراهلیگنی تجربه قیلیشدن کیین مریدلری نینگ توبه و اینتیلیش لری طفیلی قه یته دن حق یولیگه یوللنه دی. بو قه یتیش امیدنی تینگری رحمتی دن اوزمسلیک، حق گه ایریشیش اوچون هیچ قچان امیدسزلیکده حیات کیچیرمسلیک، قنچه آزوغلی و گناهللی بولگنده هم، تینگری رحمتی چیکسیز لیگیگه ایشانیش و امیدنی کیسمسلیک و ایزگو ایستک و امید بیلن یشش تمان چیقیرشدیلر. روم ایسه اسلامی عرفانده نفسانی عشق یورتی و حقیقت اولکه سیدن بیراقلنیش بیلگیسی دیر.

شیخ، روم تمان گه سفر قیلیشی حقیقت دن چیتلنپ مادی و نفسانی دنیا تمان کیتیشیدن یارقین مثالدر.

شیخ صنعان مریدلری، انسان نفسی نینگ الهی ترماغیدن بیر بیلگی دیر، که انسانی

حقیقت و معنویت تمان یولله یدی، آلقیشلر بیلن تینگری گه یقینلشتیریش اوچون شیخ نی ینه اصلی مسیری تمان یول آچیشی گه کومککله دی.

داستاندن کورینیشیچه ییللر بویی معنویت و حقیقت یوللریده بولگن کیشیلر هم توغری یوللریدن آزیب ایگریلیک تمان آغیب باریشلری ممکن، هرحالده ینه اوز اصلی یولیگه قه یتیش و هدایت و یاغدولیگی اونینگ کونگل دهلیزلریده تاپیلگن توتونلر و قرانغولیکلرنی حق نوری بیلن بیزه ب قوییشی اهمیتلی دیر. مولانا جلال الدین محمد بلخی-رومی ایتگن دیک:

هر کسی کاو دورماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش

(مولوی، ۱۳۷۸، ص. ۵)

توبه ایتیب ینه اصلی یولی و اصلی هدفیگه ایریشیش کوچی، داستان نینگ اینگ مهم نکته لریدن سنه له دی.

معنوی یولیدن آزگن و بیراقلشگن کیمسه لرگه توبه اوچون واقعی ایستک و اراده بولسه، کیسکین اراده سی اونینگ حق و توغری یولگه قه یتیب کیلیشی گه سببی و عامل بوله آله دی. شیخ صنعان داستانی کورسته دی، که معنوی سلوک سیناوارلر و قیینچیلیکلرگه تولىق دیر و نفسانی عشق اوشبو سیناوارلردن بیرى بوله آله دی. معنویت نینگ اینگ یوکسک چوققى لری هم خطر دن بوش ایمس لیگیگه عارف کیشیلر توشونیب تینگلیک و هوشیارلیکنی قولدن بیرمسلیکلری کیره ک. شیخ صنعان قصه سی نینگ برچه اصلی عنصرلری دینگیز قیراغیده یشاوچی عابد نینگ قصه سی گه اوخشب کیته دی. دینگیز قیراغیده گی عابد شیخ صنعان کبی ییللر بویی عبادت قیله دی، شیخ صنعان کبی بیر خاتین گه یوللیقه دی، شیخ صنعان دیک اونینگ عشقی یولیده کافر بوله دی و اداغده شیخ صنعان کبی الهی لطف طفیلی توبه سی قبول بولیب کونگلی گه الهی یاغدولیک تجلی ایته دی و شوکبی... .

سونگیچ:

بویوک متفکر علی شیر نوایی اوزی نینگ لسان الطیر اثریده اوشبو شیخ سیماسینی کینگ یاریتیب بیرگن، نوایی اثریده گی شیخ صنعان باشلانغیچده بیر صادق و تعهدلی مسلمان و باشقه لرگه یوللاوچی، بیر قنچه مریدلر و ایزداشلر نینگ اونگیده توشیب باشقرووچی پاک اعتقاد بویوک شیخ تصویرلنگن. داستان نینگ اینگ مهم هدفلریدن بیرى الهی عشق و دنیوی عشق اورته سیده گی تفاوتلرنی بیلیش دیر. دنیوی عشق معنویت و حقیقت یوللریدن چیتلشتیریپ نفسانی توزاقلرگه یولقتیریشی ممکن؛ بیراق الهی عشق ریاضت و هاریمس کوره ش آرقه لی توزاقلردن قوتیلیب، اوستونلیک و یاغدولیک تمان آدیم باسیش دیر.

علی شیر نوایی نینگ لسان الطیر اثریده گی شیخ صنعان کیینچه لیک ترسا قیزگه بیرگن

سیوگیسی یولیده، اوز اعتقادی و مسجد و عبادتگاه نی اونوتیب، برچه مریدلردن کیچیپ طاعت و عبادتنی ترک ایتیپ، ترسا دینی گه کیریپ، بت گه سجده قیلیپ، مصحف نی کویدیریپ، خوکنی باقیپ، آتشگاه گه اوت یاقیب، ترسا قیزنینگ کونگلینی تاپیش اوچون برچه سیناولرنی کیچیپ اوته دی. اداغده اونینگ مریدلری و ایزداشلری نینگ ایزگو دعالری، تینگری درگاهیکه اینتیلیشلی و ییغلب یالباریشلری طفیلی، شیخ قه یته دن اوز دینی و ایمانیکه رجوع ایتیپ، بیرینچیدن ایمان نوری گه مشرف بولیب شیخ نینگ تینگریدن اولیم تیلپ اولیمگه رضا بولیشی، کیینچه لیک قیز نینگ ایمان نوری بیلن کونگلی یاغدو بولیب، اسلام مقدس دینی گه بويسونیشی و تینگری گه التجا ایتیپ باشقه گناه گه چومیلمسدن پاکلیک بیلن جانینی حقه تاپشیریشی، استادلیک بیلن تصویرلنگن. بیر جمله بیلن ایتکنده، شیخ صنعان داستانی عرفانی یوللرنی قیدیریش و اونینگ قیینچیلیکلیگه چیدش و مقصدگه یتیش اوچون ریاضت چیکیش دیر.

مآخذلر:

- حافظ، شمس الدین محمد. (۱۳۲۹). *دیوان حافظ*، پشاور: انتشارات سعدی.
- سعدی، مصلح الدین. (۱۳۸۸). *کلیات سعدی*. به کوشش: محسن پویان، ناشر: کتاب فارسه، تهران میدان انقلاب.
- شرعی جوزجانی، عبدالحکیم. (۲۰۱۲). *تصوف و انسان*. عبدالغفور دستیار اهتمامی بیلن. کابل: انتشارات سعید.
- عطار، فریدالدین محمد. (۱۳۳۹). *منطق الطیر*. مقدمه، تصحیح و تعلیقات داکتر محمد رضا شفیعی کدکنی. تهران: انتشارات سخن.
- لاهوری، محمد اقبال. (۱۳۸۴). *کلیات اقبال*. به کوشش: عبدالله اکبریان راد. انتشارات الهام، تهران.
- مولوی، جلال الدین محمد بلخی. (۱۳۷۸). *مثنوی معنوی*. مقدمه: دکتر حسین محی الدین الهی قمشه یی. تهران: نشر محمد.
- مولوی، جلا الدین محمد بلخی. (۱۳۸۲). *کلیات دیوان شمس تبریزی*. مقدمه، تصحیح، اعراب گذاری، فرهنگ لغات: استاد عزیزالله کاسب. تهران: نشر محمد.
- نوایی، میر علی شیر. (۱۳۹۲). *لسان الطیر*. عبدالله رویین اهتمامی بیلن. مزار شریف: نوایی و بابر فوندی.
- نوایی، میر علی شیر. (۱۳۹۰). *نظم الجواهر*. عبدالله رویین اهتمامی بیلن. مزار شریف: نوایی و بابر فوندی.
- نوایی، میر علی شیر. (۱۳۹۶). *خزائن المعانی-نوادرالشباب*. عبدالله رویین اهتمامی بیلن. کابل: امیری باسمه خانه سی.